

АВГУСТОВАТА ИДЕОЛОГИЯ, ВЪПЛЪТЕНА В ОБРАЗНОСТТА НА ХРАМА НА MARS ULTOR

Лилия Кюркчийска¹

IDEOLOGY OF AUGUSTUS EMBODIED BY THE IMAGES IN THE TEMPLE OF MARS ULTOR

Liliya Kyurkchiyska

Abstract: The purpose of the paper is to study the ideological messages sent by Augustus through architectural monuments, focusing its attention to the temple of Mars Ultor, seeing it as one monument with the forum of Augustus.

The focus of this paper is set on the following questions – the long period of time between the oath of construction and the consecration of the temple. A lot of reasons of financial, political and ideological nature are considered. Special attention is drawn to Marcus Antonius's relation to the monument as possible co-initiator and political adversary of Augustus. The second problem concerns concepts of the Roman mind, placed in the scheme of the temple and the forum. These concepts are given new ideological meaning by the one who order the construction. The study concludes that Augustus intentionally leaves the original idea so that he can draw the attention of the Roman society away from the civil wars to the secured presence which he guards.

Keywords: Temple of Mars Ultor, Forum, Augustus, Ideological, Roman.

На смъртния си одър Август попитал дали добре е изиграл комедията на живота си (Suet. Aug. 99). Това са думите на човек, който е разбирал границите на властта си и на когото не е липсвала самоирония. Нещо повече – подсказва, че разбира важността на извършеното от себе си. Управлението му е може би най-важният вододел в римската история, а въведените от него институции, практики и идео-

¹ **Лилия Викторова Кюркчийска** – магистър в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, e-mail: lili.kyurkchiyska@gmail.com

логически постулати задават рамките на развитие на Ранната империя и неслучайно титлата *princeps*², носена от него, дава име на термина, под който познаваме епохата. За римския свят това е период на преход, в който, според Zanker, се оформя „нов език на образите“, който да послужи за разпространението на идеи, които не са част от предварително изградена програма, а са резултат от взаимодействие между отделни послания на принцепса и почести, отправени към него, търпящи еволюция във времето (Zanker 1988, 3). Целта на настоящата статия е да осветлим определени аспекти от Августовата идеология, предадени от скулптурните образи, използвани в един най-известните паметници от епохата – храмът на Mars Ultor (Марс Отмъстител), намиращ се на Forum Augusti (Форумът на Август), и да очертаем ролята, която имат за управлението на първия гражданин. Двата паметника трябва да се разгледат като единен ансамбъл, за да може да се извлече от тях пълната информация за предаваните послания.

Храмът заема особено място в биографията на първия принцепс (вж. Изобр. 1.). Обет за построяването му младият Октавиан дава преди битката при Филипи³, която води срещу цезароубийците, за да отмъсти за смъртта на баща си (Suet. Aug. 29). Официално е осветен едва през 2 г.пр.Хр. Това повдига въпроса защо спазването на обета отнема толкова дълъг срок – близо четири десетилетия – след като говорим за паметник, който доказва неговата *pietas* и би допринесъл за положителния му образ в римското общество. Въпреки противоречивостта си Цезар е фигура с огромно влияние⁴ и подчертаването на връзката с него е ключово за начеващата кариера на Октавиан. Могат да се изтъкнат различни причини – например финансови – той наследява от баща си мащабна строителна програма, с чието завършване се заема – форумът на Цезар с храма на Venus Genetrix (Венера Прародителка), театър (посветен при завършването си на Марцел сина на Октавия), *saeptra Iulia*, новата курия (известна като Curia Iulia), *basilica Aemilia* и др., самият храм на Divus Iulius ще трябва

² Дадена му от Сената през януари 27 г.пр.Хр.

³ Състояла се между 3 и 23 октомври 42 г.пр.Хр.

⁴ Ексцесиите, случили се по време на погребението на Цезар, едва ли могат да се обяснят само с демагогските способности на Антоний. Вж. Plut. Ant. 14.

да почака до 29 г.пр.Хр. за освещаването си; оказва се, че най-рано са завършени проектите, свързани пряко с личността на Октавиан – Палатинският храм на Аполон (осветен през 28 г.пр.Хр.) и мавзолеят, чието строителство е доста напреднало по същото време (Zanker 1988, 72). Като друга възможна причина за забавянето може да се изтъкнат бурните в политическо и военно отношения събития през 30-те години, но както изтъква Roller, точно по това време са завършени *basilica Aemilia*, амфитеатърът на Статилий Тавър и др. (Roller 2007, 91)⁵.

Нещо повече – през I в.пр.Хр. архитектурата се превръща във видим белег за политическа мощ и всеки се опитва да строи колко се може повече и по-пищно (Roller 2007, 89). Така строителството на Цезар и на Август след него намират място в по-широк контекст, продължавайки вече съществуващата традиция. Това повдига въпроса защо не са ни известни никакви строежи, подети по инициатива на Марк Антоний в самия Рим. Трудно е да си представим как Антоний би направил подобен пропуск в ожесточената си борба с Октавиан. Все пак роденият през 43 г.пр.Хр. син на Антоний Юлий Антоний е наречен на покойния (Huzar 1978, 115) – безспорна заявка за това, че се вижда като наследник на диктатора. Единственото сведение, с което разполагаме е от Дион Касий (Dio Cass. XLIII. 49), според когото Цезар прехвърля почестите по преместване рострата на *Forum Romanum* върху Антоний и затова надписът по този повод е на негово име (Roller 2007, 90). От Плутарх знаем, че след покушението Калпурния предава наличните пари и книжата на своя съпруг в ръцете на Антоний (Plut. Ant. 15) и последният отлично би трябвало да познава планове на Цезар.

На поставените дотук проблеми бихме могли да отговорим, след като разгледаме ансамбъла на храма и форума. Това е третият форум на Рим (вж. Изобр. 2) и като обществено място той започва да функционира дълго преди самото завършване на храма, според Светоний (Aug. 29) поради големият брой съдебни процеси, за които не достигало място на вече съществуващите. По план е свързан

⁵ Да не забравяме, че по времето на шестото си консулство (макар че е по-логично да предположим, че става въпрос за дългосрочно начинание, чиито резултати стават явни към въпросната дата) е възстановил 82 храма само в града (Augustus RG. 20).

директно с форума на Цезар, с което е подчертана семейната връзка. По площ комплексът не надминава значително по-ранните от него, което обаче се компенсира във височина⁶; отново Светоний съобщава (Aug. 56), че форумът бил по-тесен от планираното, защото принципът не желал да отнема имоти от собствениците им⁷. Форумът на Август е изграден по концепцията на Цезаровия форум – намиращ се в центъра на града граждански комплекс с монументална архитектура, построен по елински образец; свързан с боговете чрез присъствието на храма и богат на символи с отношение към държавата. Храмът, построен в коринтски ордер, запазва типично италиански черти като високия подиум, широкото стълбище и дълбокия портик (Gates 2011, 351–352).

Но това може би не е единственият храм на Mars Ultor в града. Няколко типа монети на Август в периода 19.–18. г.пр.Хр. показват на реверсите си храм с кръгъл план, в който са поставени знамената (виж. Изобр. 3), изгубени от Марк Лициний Крас в 53 г.пр.Хр.⁸ и които Август успява да възвърне чрез дипломатически преговори (Augustus. RG, 29). Друг тип показва същия храм със статуя на Марс в нея (виж Изобр. 4). Надписът и при двете гласи MARS ULT⁹ Според Zanker той се намира на Капитолийския хълм (1988, 108). Ако наистина съществува друг храм, което е трудно да се каже със сигурност поради твърде различните визии, които получаваме от реверсните изображения, той едва ли е по-ранен от 42 г., тъй като традиционно Марс не се почита в рамките на помериума (Beard, North, Price, I, 199)¹⁰. Ако вече е бил построен един храм, защо е имало нужда от втори; и дали при освещаването на втория храм знамената не са били пренесени в него¹¹.

⁶ Запазената до днес задна стена на форума е с височина 30 м.

⁷ С което изразява загрижеността си към *iustitia* (правото) и *modestia* (скромността), но и показва себе си като редови гражданин.

⁸ В битката при Каре през 53 г.пр.Хр., в която триумвирът губи живота си. Вж. Plut. Crass. 23–31.

⁹ Става въпрос както за ауреуси, така и за денарии. Вж. RIC I.

¹⁰ Правото на *imperium* (военната власт) римските магистрати могат използват извън рамките на града. Вж. Beard, North, Price 1998/1, 179.

¹¹ Въпросите около този предполагаем храм изискват отделно проучване, поради което няма да се спрем тук.

Много малка част от оригиналната скулптурна украса на комплекса е оцеляла до наши дни, но възторженото описание на Овидий (Ovid. *Fasti* V. 545–599) помага се възстанови скулптурната схема на ансамбъла. Представените изображения се смятат за най-близки до намиралите се на форума¹² (за плана виж. Изобр. 5).

В целата на храма култовата статуя на Марс е придружена от още три фигури (виж. Изобр. 6). Вляво Венера¹³, изобразена в стил от класическата епоха, с малкия Ерос в краката ѝ; Марс, изобразен в стил много сходен с този на прочутата статуя на Август от Прима Порта и най-вдясно Divus Iulius (Божественият Юлий). Ерос подава оръжието на Марс на Венера, с което го лишава от възможността да воюва.

Втората регистър на скулптурната група е на фронтонa (вж. Изобр. 7). В средата стои Марс, представен в хероическа голота, в която той по принцип се изобразява. Вляво отново е поставена Венера. Вдясно фигурата на Юлий е заменена от тази на Фортуна. Втората двойка е Ромул отляво и богинята Рома отдясно. Двете крайни фигури персонифицират Палатинския хълм и река Тибър, с което обозначават географското пространство, в което да бъдат мислени събитията¹⁴. Контрастът между двете фигури на божеството, на което е изобразен храмът, не е случаен. В олтарната група на богат е отнета възможността да воюва. Той представлява войната, която съществува, но отстъпва, за да даде място на мирния живот – той се превръща в символ на мира (рах), който се явява задължен да брани. Обратно, Марс от фронтонa на храма е готов да влезе в бой. Това ни показва два аспекта от природата на bellum – онази, която брани, и другата – нападателна, която служи, за да накаже враговете на държавата.

Двете екседри приютяват статуите на две от ключовите фигури в римската история. Вляво е Еней, придружен от своите потомци – царете на Алба Лонга и представителите на gens Iulia, а от дясната –

¹² Представени по Zanker 1988.

¹³ Създава препратка към храма на Венера Прародителка.

¹⁴ Римските митове не творят космогония и не обясняват света, както правят елинските. Те са свързани с конкретното пространство на град Рим и неговата история (Price 2006, 814–815), ето защо присъствието на двете персонификации е от голямо значение.

Ромул (виж Изобр. 8 и 9), обграден от великите мъже на Рим, чиито статуи продължават надолу по двете колони, като върху постаментата на всяка е изписана кратка възхвала (*elogium*) за личността.

В центъра на форума е поставена златна квадрига със статуя на Август, а на постаментата е изписана почетната титла *Pater Patriae* (Баща на Отечеството), получена в същата година, в която е осветен и храмът¹⁵. Събитието е от голямо значение и е специално записано в 35 глава на *Res Gestae*.

Изображенията, които описахме, разгледани сами за себе си, биха създали противоречива представа за посланието, което цели да се предаде; но разгледани през връзката си с Август, те говорят за уникалната роля на принципса в римското общество. Бидейки представител на *gens Iulia* (Юлиевия род), той е потомък на Еней, а с това – и на самата Венера; но с принадлежността на Ромул, който е син на Марс, към потомците на Еней, той се превръща в наследник и на бога на войната и първия цар на Рим. *Divus Iulius* (Божественият Юлий), като негов баща го приобщава за трети път към сомна на боговете. Всичко дотук указва божествения произход на Август. Присъствието на неговите предци го нарежда като част от дългата традиция на рода му, който чрез него отново е заел полагащото му се място в римското общество. Великите мъже на града му помагат да се вреди в историческата традиция на града – „направил това, за да изискват гражданите от него, докато е жив, и от принципсите след него да следват техния пример“ (*Suet. Aug. 31*). Потомъкът на тези славни прадеди и триумфаторът, застанал над тези славни римски мъже в своята колесница, не може да бъде друг, освен достоен да управлява.

Представените дотук образи насочват към представата, която Август гради за себе си и семейството си в римското общество, но по никакъв начин не споменават Филипи или убийството на Цезар, събитията, които в началото изтъкнахме като първопричина за строежа. Изглежда странен и фактът, че клетвата се споменава със сигурност само в един текст, този на Светоний (*Aug. 29*), и е бегло загатнат в

¹⁵ Планът на комплекса е предаден по Beard, North, Price 1998/2, 80–81; Zanker 1988, 210–215.

текста на *Fasti* (Ov. *Fast.* V. 573–574). За сметка на това обаче у Овидий връщането на знамената от партите е споменато три пъти (*Fast.* V.580, 585, 593). В *Res Gestae*, големият политически отчет на управлението му, храмът е споменат във връзка с изразходването на лични средства (Augustus. RG, 21). Освещаване, случило се четиридесет години след първоначалното събитие, трудно би будило асоциации с него, освен у по-старото поколение, но при Август това би създавало неудобството да говори за битка, която не е спечелил. Победителят в нея е Антоний¹⁶, паметта за когото Август упорито изтрива в продължение на години¹⁷. Антоний е истинският отмъстител на Цезаровото убийство. Roller предполага, че проектът е започнат от него (или поне замислен от него), но е завършен от неговия победител в качеството на приеман родител на оцелелите деца на Антоний¹⁸. Причините за забавянето на проекта могат да се търсят в нуждата от времева дистанция, която да тушира противоречието. Партските кампании позволяват да се измести фокусът на реванша извън рамките на римското общество и да се намали напрежението, което присъствието на съперник за властта поражда.

Какво още казва паметникът? Със сигурност, че Август е добър син, отмъщавайки за баща си, и носител на *pietas*, изпълнявайки своя обет (или пък този на зет си Антоний)¹⁹. Един друг паметник, свързан с личността му, насочва към достойнствата, с които първият гражданин се стреми да го свързват. Става дума за *clipeus virtutis* (щитът на доброделта), златен щит, дарен от Сената в 27 г.пр.Хр. и окачен в *Curia Iulia* (Вж. Изобр. 10). Фактът, че негови копия се откриват из цялата империя и появата му по монети, е доказателство

¹⁶ За събитията около битката при Филипи вж. Huzar 1978, 125–127.

¹⁷ Антоний наистина е умееел да печели верността и възхищението на хората. Доказва го разказът на Плутарх, че след бягството му при Акциум (31 г.пр.Хр.) на неговите 19 легиона и 12 000 конници им трябва цяла седмица, за да се убедят, че командирът им наистина го е направил (Plut. *Ant.* 68).

¹⁸ Roller 2007, 96–97.

¹⁹ *Pietas* (благочестивост) означава да се спазват отношения с боговете – да им отдаваш почестите, които им се полагат, а оттам – и с родината и семейството. Основно разбиране в римската религия е, че култовите практики трябва стриктно да се съблюдават (Scheid 2005, 177).

за сполучливостта на дара, но показва и какво очаква нобилитетът от своя предводител. Щитът е даден за „храброст, снизходителност, справедливост, благочестивост към боговете и родината“ (*virtutis, clementiae, iustitiae, pietatis erga deos patriamque*)²⁰. Как присъстват те на форума? Като бог на войната Марс неизбежно се асоциира с храбростта и по-специално храбростта в бой – качество, нужно в система, в която магистратите са носители едновременно на военна и гражданска власт, т.е. войната е традиционно поле на изява за римлянина. Но в този контекст тя е свързана с ръководителя на държавата. Август постановява тъкмо на неговия форум пред Марс да се гласуват войни и триумфи, от него да потеглят пълководците на поход и в него да се оставят триумфалните отличия (Suet. Aug. 29); тук варварите се кълнат във вярност към Рим (Suet. Aug. 21). Тези функции храмът и форумът заемат от храма на Юпитер Капитолийски. Така освен на практика²¹ армията и идейно се обвързва с личността на принцепса като върховен военен командир на място, изградено като галерия на славата на държавата и на неговото семейство²².

Ролята на *pietas* бе обсъждана по-горе. Нужно е да се отбележи, че този конкретен случай е част от по-голямата кампания по възраждане на традиционните култове и божества, бидейки един от най-сериозните примери за преустройство на култа. Вложените усилия не водят до простото възстановяване на практиките в предишния им вид, а до тяхното приспособяване към новите реалности в римското общество²³.

Iustitia намеква за ролята на съдия, която Август поема. Тя го задължава да въздава справедливост на народа, но и да наказва виновните. А кои може да са по-виновни от нападащите държавата, било то отвън (варварите, заплашващи *Pax Romana*) или отвътре (заговорници и узурпатори)? Известни са поне седем заговора (Suet. Aug.

²⁰ Zanker 1988, 95–97; Eck 2007, 55.

²¹ Практическият контрол над армията е постигнат с настаняването на легионите в провинции, управлявани от Август, а войниците полагат лична клетва за вярност към него като техен *imperator*. Реалните бойни действия се водят от негови легати. Вж. Gilliver, 2007, 183–200.

²² Zanker 1988, 211.

²³ Вж. Price 2006, 812–847.

19), разкрити през управлението на Август. Фигурата на Отмъстителя трябва да служи като предупреждение към дръзналите да нарушават установения ред. *Clementia* се отнася пряко към *iustitia*. Тя е лозунг на Цезар след връщането му в Рим през 47 г.пр.Хр. (Dio Cass. XLIII.14–21). Но тъкмо снизходителността му става причина да бъде убит; прощката, която щедро е раздавал на бившите си противници, отнема от тях страха пред престъплението. *Clementia* говори за нуждата от умереност²⁴ в римското общество, за да бъдат преодолени последиците от две десетилетия граждански войни. Смъртта на Цезар напомня, че прощката не се дава сяко, а своя *auctoritas* (авторитет/положение) управляващият поддържа като я раздава на онези, които я заслужават.

Храмът на *Mars Ultor* заедно с прилежащия му форум оставят спомена за Филипи на втори план. Той е незаличим. Споменаването на Цезар неизбежно извиква и спомена за Марк Антоний, харизматичен мъж²⁵, с чиято сянка на Гай Юлий Цезар Октавиан Август се налага да се съобразява. Ето защо той елегантно го избягва, без да пренебрегва задълженията си, позволявайки на собствените си послания за ролята му в римското общество, задълженията и качествата му да заемат първостепенно значение във функциите на паметника. Те легитимират действията му и създават усещането за божествена закрила, която да осигури условията на мир и просперитет. Не на последно място, бидейки образи в официална обществена сграда те придават официален статут на Августовата идеология, която поетите и писателите от епохата вече са предали на хартия.

ЛИТЕРАТУРА

Beard, North, Price 1998/1: Mary Beard, John North, Simon Price. *Religions of Rome. Volume 1: A History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Beard, North, Price 1998/2: Mary Beard, John North, Simon Price. *Religions of Rome. Volume 2: A Sourcebook*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eck 2007: Werner Eck. *The Age of Augustus*. tr. D. L. Scheider. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

²⁴ „Умереност“ е едно от другите значения на *clementia*.

²⁵ Huzar 1978, 253–257.

Gates 2011: Charles Gates. *Ancient Cities. The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece, and Rome*. London: Routledge.

Gilliver, 2007: K. Gilliver. *The Augustan Reform and the Structure of the Roman Army*. – In: *A Companion to the Roman Army*. ed. Paul Erdkamp. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, pp. 183–200

Huzar 1978: E. Goltz Huzar. *Mark Antony. A Biography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Price 2006: S. Price. *The Place of Religion in the Early Empire*. Cambridge *Ancient History, Volume X*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 812–847.

RIC I: Roman Imperial Coinage (online collection database at: <http://www.ancientcoins.ca/RIC/index.htm>)

Roller 2007: D. W. Roller. *The Lost Building Program of Marcus Antonius*. – In: *L'Antiquité Classique*, 76, pp. 89–98.

Scheid 2005: John Scheid. *Augustus and Roman Religion: Continuity, Conservation and Innovation*. – In: *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 175–196.

Zanker 1988: Paul Zanker. *The Power of Images in the Age of Augustus*. tr. Alan Shapiro. Ann Arbor, University of Michigan Press.

ИЗВОРИ

Augustus

RG

Augustus

Res Gestae Divi Augusti

Res Gestae Divi Augusti. ed. P. A. Brun and, J. M. Moore, Oxford: Oxford University Press, 1967

Dio Cass.

Dio Cassius

Historia Romana

Dio's Roman History. With an English Translation by Earnest Cary, Ph.D. on the Basis of the Version of Herbert Baldwin Foster, Ph.D. Volume IV. Cambridge: Mass. Harvard University Press; London: W. Heineman, 1954.

Ov.

Fast.

P. Ovidius Naso

Fasti

P. Ovidii Nasonis Fastorum Libri Sex, ed. E.
H. Alton, D. E. W. Wormell, E. Courtney, 1978

Plut.

Plutarchus

Ant.

Antonius

Crass.

Crassus

Plutarchi vitae parallelae, ed K. Ziegler,
Leipzig: Teubner, 1–3, 1964–1971

Suet.

C. Suetonius Tranquillus

Aug.

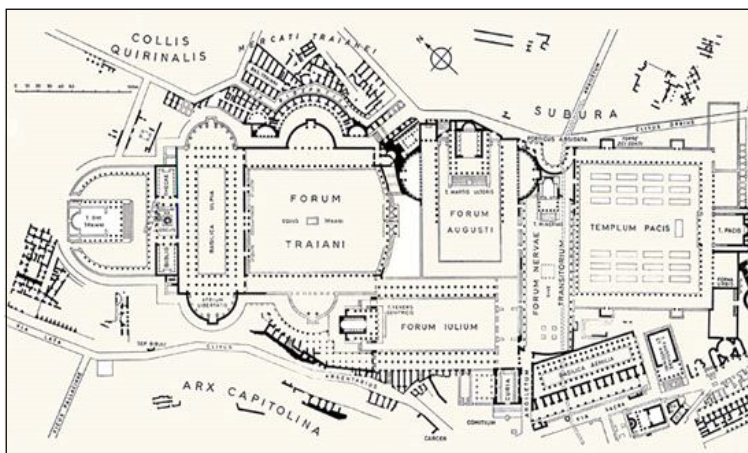
De Vita Caesarum. Divus Augustus

C. Suetoni Tranquilli Opera, vol. 1, ed. M.
Ihm, 1908

ИЗОБРАЖЕНИЯ

Изобр. 1. Съвременен изглед към храма на Mars Ultor

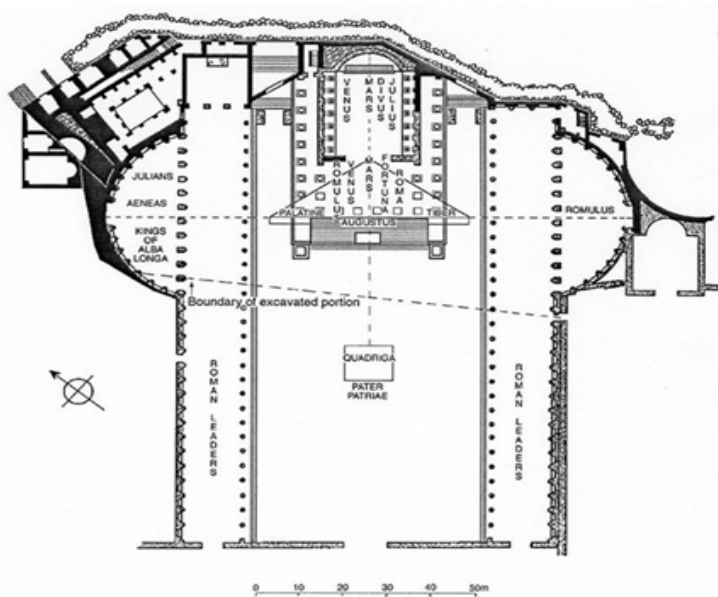
Изобр. 2. План на императорските форуми

Изобр. 3. Ауреус, ок 18 г.пр.Хр. Ав. Август с лавров венец и надпис *CAESAR AVGVSTO*; реверс. хексастилен кръгъл храм с aquila и две знамена, придружен от надпис *MAR VLT. RIC I, 104*

Изобр. 4. Денарий, ок 19 г.пр.Хр. Ав. Август с надпис *CAESAR AVGVSTO*; реверс. тетрастилен храм със статуя на Марс, придружен с надпис *MAR VLT. RIC I, 69a*

Изобр. 5. План на *Forum Augusti* и *Templum Martis Ultoris*.
Fig. 149 no Zanker 1988

Изобр. 6. Релеф на Венера, Ерос, Марс и *Divus Iulius*. Алжир, *Musée Nationales d'Antiquites*. Fig. 151 no Zanker 1988

Изобр. 7. Фронтонът на храма на Mars. Fig. 150 по Zanker 1988. Детайл от релеф от времето на Клавдий, fig. 86 по Zanker 1988

Изобр. 8 и 9. Еней, който отнася баща си на гръб от Троя, държейки малкия Iulus за ръка, и Ромул, който носи оръжието на победения от него в лична схватка противников предводител (наричана *spolia optima* – или най-великата плячка). Копия на фрески от Помпей. Fig. 156a и fig. 156b по Zanker 1988

Изобр. 10. *Clipeus virtutis*. Най-добре запазеното копие днес се намира в *Musue Lapidaire* в Арл. Fig 79 по Zanker 1988